

О ПРВИМ АУТОМОБИЛИМА У НОВОМ САДУ

Сиже: Овај рад је базиран на архивској грађи Историјског архива Града Новог Сада, која сведочи о појави и броју првих аутомобила у Новом Саду у периоду од 1904. до 1923. године. Кроз анализу земаља порекла аутомобила и њихових модела можемо да добијемо важне податке о друштвеноекономским кретањима у Новом Саду у том периоду.

Кључне речи: Стеван Адамовић, Олдрих Баковски, Нови Сад, аутомобили.

Живот савременог човечанства готово је незамислив без аутомобила. Кроз нешто више од века употребе, ова возила су постала неодвојиви део наше свакодневнице. Поузданије податке о томе када су се први аутомобили појавили у Новом Саду можемо наћи у грађи Историјског архива Града Новог Сада. Овај рад ће се управо базирати на аутентичној архивској грађи, која може приближно да дефинише могући први долазак аутомобила у Нови Сад, као и пресек бројног стања четвороточкаша након Ослобођења 1918. године.

У литератури и периодици вођена је често неаргументована расправа о томе када и како је стигао први аутомобил у Нови Сад. Новосадски лист "Дан" од 11. октобра 1935. писао је да се први ауто на новосадским улицама појавио 1909. године, а да је његов власник био Владимир Стефановић. Према овом наводу, ауто је био купљен у Немачкој, марке Некарсум, а цена је била 26.000 круна.¹ Вишегодишњи радник Музеја Новог Сада и врсни познавалац историје града Живко Марковић, изнео је 15. маја 1963. у листу "Дневник" тврдњу да је први аутомобил стигао у Нови Сад 1892. и да је био типа Де Дион Боутун. Даље је у тексту навео да је власник аутомобила био Стеван Адамовић, који га је, због положеног адвокатског испита, добио на поклон од своје баке Марте Кондорози. Ауто је, према овом извору, купљен на Париској изложби 1892. и плаћен 6000 франака.²

---

¹ "Дан" од 11. октобра 1935. године

² "Дневник" од 15. маја 1963. године

На основу истраживања инжењера Нишевића данас је познато да је први писани траг у архивској грађи о аутомобилу у Новом Саду из 1905. године.³ У овом документу градске власти одговарају на наредбу Министарства одбране мађарске монархије из 1904. локалним властима да истраже аутомобиле и камионе, механизацију за путеве, плугове и парне ваљке који се налазе на територији локалне општине. Тада је пописан само један аутомобил, који је био у власништву др Иштвана (Стевана) Адамовића, са местом становања у Грчкошколској улици 3. Аутомобил је био марке De Dion, тип *voiturette*, гориво: бензин, снаге 4 ½ КС, три места за путнике. Нишевић је мишљења, а на основу изнетих техничких карактеристика и видљивих детаља са фотографије која је сачувана (каросерије, облика блатобрана, ногоступа, радијатора, хладњака, задње главчине, ручице мењача),⁴ да се јасно ради о аутомобилу Де Дион Боутон, тип G, и то једном од првих модела произведених 1899. године. Из тога произлази закључак да је први аутомобил у Српску Атину могао да дође само после те године. Тврдња Живка Марковића свакако не одговара реалном стању, јер Париска изложба је одржана 1900. а не 1892. године.

Много су нам јаснији подаци шта се дешавало са аутомобилским саобраћајем након ослобођења 1918. године. Нема сумње да новембарски догађаји из 1918. године представљају истинску вододелницу у историји Новог Сада. Док се чекало коначно слово мировног уговора између чланица Антанте и Мађарске, пред градским властима су се нашли огромни изазови организације прихвата војника који су се враћали са ратишта и из заробљеништва и борба са епидемијом шпанске инфлуенце, а требало је организовати и друштвено-економски живот и функционисање комуналног система у миру. Због свега тога градски оци су морали да воде рачуна о сваком ресурсу, па су тако на ред дошли и аутомобили.

Командант места обавестио је градоначелника Новог Сада 8. фебруара 1919. да је учестала појава приватних аутомобила на улицама града, што може да се искористи, како је написао, "за прикупљање плена".⁵ Такође је изнео мишљење да за време рата није могло бити приватних аутомобила, због чега се сви аутомобили морају пописати. Тражено је да се све куповине као и преноси власништва над аутомобилима извршени током рата морају прогласити неважећим, осим у случају ако сопственик којим случајем код себе има оригиналан рачун од фабрике у којој је куповина извршена. Ко је имао такав рачун морао је добити писмену дозволу, а цивилне власти су биле обавезане да ауто издају регистарски број. Сви аутомобили који нису добили ову потврду нису могли да буду у саобраћају.⁶

---

³ ИАГНС, Ф. 1, 824/1905

⁴ Разговор вођен са инжењером Нишевићем, 20. јуна 2018. године

⁵ ИАГНС, Ф.150, 2997/1919

⁶ Исто

Градоначелник Новог Сада Јован Живојновић одговорио је 18. фебруара 1919. Краљ. српској Команди места да на територији Новог Сада постоје два приватна путничка аутомобила и да су својина Народне управе за Банат, Бачку и Барању⁷. У извештају даље стоји да председник Народне управе др Јован Лалошевић мора означити бројевима аутомобиле (бројевима 1 и 2 пошто није било других приватних аутомобила у граду). Живојновић извештава да је Франђа Ловрековић из Новог Сада имао аутомобил све до уласка српске војске у Нови Сад, али да је, према његовом исказу, ауто реквириран од стране српске војске. Допис завршава обавештењем да у граду нема ни теретних аутомобила у приватном власништву.

Следећу информацију о власницима аутомобила у граду имамо из 1920. године, када Град издаје званичну сведоцбу Олдриху Баковском да овај поседује 10 аутомобила и једна машинска кола без мотора, који нису ратни плен већ приватно власништво.⁸ Иначе, Олдрих Баковски био је власник Трговачког друштва "Балкан" из Новог Сада, а у поседу је имао аутомобиле следећих произвођача: Лаурин Клемент (два комада), Валтер (два комада), Фиат, Марта, Прато, Граф и Штифт и Студе Бакер (два комада).⁹ Ондашњи Нови Сад запамтио је овог рођеног Пражанина по браку са Вером Толстојом, унуком чувеног руског писца.¹⁰

Војне власти су се нарочито интересовале за евиденцију путничких аутомобила. Штаб Сомборског војног округа је 17. фебруара 1922. године, дописом број 2460, наредио градоначелнику Новог Сада да, сходно акту бр. 941 од 26. јануара 1921. године, води евиденцију приватних аутомобила¹¹. На основу приложеног обрасца тражено је да се направи списак, који би се ажурирао на три месеца са свим насталим променама.¹² Од Града је тражено да води евиденцију следећих података: чија је својина, место становања сопственика, марка аутомобила, број коњских снага, званична полицијска нумера на аутомобилу, са колико је стублина цилиндара мотор, да ли је каросерија отворена или затворена, да ли су кола путничка, поштанска, санитарска; да ли су теретна носивости преко 500 кг, а полутеретна до 500 кг; колики товар могу да понесу путничка, поштанска, санитарска, теретна и полутеретна возила; какво је осветљење фарова – електрично или карбидско; колико тона могу да понесу теретна и полутеретна возила; врста преноса – кродоном са ланцем; врста квачила – ламела или са конусом; димензије гума на точковима – пумпане предње и задње или пуне предње и задње; колске опреме да ли има прибора, алата, резер-

---

⁷ Исто

⁸ ИАГНС, Ф 150, 9844/1920

⁹ ИАГНС, Ф. 150, 21079/1920

¹⁰ "Време" од 24. августа 1926. године, страна 6

¹¹ ИАГНС, Ф. 150, 21837/1929

¹² ИАГНС, Ф. 150, 21837/1929

вних делова; процењена вредност – у динарима и крунама; где је аутомобил уписан код војних власти и примедбе.

У овом раду пренећемо само најинтересатније податке из ових пописа (задржан је правопис и форма из документа):

"Војно одељење Новог Сада је 17 фебруара 1922. године закључило следећи списак који је потписао градски саветник, начелник војног одељења А. Поповић.¹³

Чија је својина	Место становања аутомобила	Марка аутомобила	Број коњских снага
Мика Митровић Колт	Нови Сад, Регента Алекс. 37	Ford	26
Мика Митровић Колт	Нови Сад, Регента Алекс. 37	Ford	26
Мика Митровић Колт	Нови Сад, Регента Алекс. 37	Motor Adler, karoserija marke Puch	25
Јован Михајловић	Јеврејска 7	Presto	25
Олдрих Баковски	Жељезничка 16	Marta Arad	16
Олдрих Баковски	Жељезничка 16	Laurin Klement	16–18
Олдрих Баковски	Жељезничка 16	Laurin Klement	30
Олдрих Баковски	Жељезничка 16	Turino Fijad	40
Паја Апић	Темеринска 9	Ford	18–20
Српска задружна банка	Дунавска	Puch	30
Српска задружна банка	Дунавска	Mercedis	30–35
Српска задружна банка	Дунавска	Presto	28
Српска задружна банка	Дунавска	Fijad	35
Игор Аке	Берчењи 17	Bochet Schneider	30–35
Стеван Веслица, Душан Антонић	Краља Петра	Fijad	35
Балтазар Фајт парни млин Д.Д.	Кисачка 3	Puch Graz	30
Балтазар Фајт парни млин Д.Д.	Кисачка 3	Pierel Arov	31
Балтазар Фајт парни млин Д.Д.	Кисачка 3	Dür-kop	24
Варошко јодно купатило		Puch Gray	30
Ладислав М. Палић	Футошка 11	Puch	38
Централни Кредит. Завод	Нови Сад, Милетићева 14	Puch	14-38
Стеван Парошки	Краља Петра 24	Ford	20

¹³ Исто

Фрања Ловрековић	Сечењијева 7	Turino Fijad	35–45
Банка Војводине		Benc	30
Банка Војводине		Dediou-Berton	40
Протић и Другови	Железничка 100	Fijad	24
Протић и Другови	Железничка 100	Ford	20
Протић и Другови	Железничка 100	Berna	50
Грађевинска дирекција	Футошка	Opel	24
Фрања Гумбингер	Дарањи тел. 23	Ford	14–18
Новосад. Елек. Центра.		Veslinghaus	16–20
Српска Трг. Банка	Краља Петра 10	Laurin Klement	13
Невена Црвенчанин	Ханска 1	Laurin Klement	12–16
Алекса Велкер	Хотел Слобода	Laurin Klement	22
Вилман Шулц	Футошка 8	Ford	22
Ђока Дунђерки	Дунавска 14	Daimler	14–35
Вилман Шулц	Футошка 8	Puch	14–38
Јован Михајловић	Јеврејска 7	Praga	16–18
Мика Митровић	Темеринска 1	Puch	30
Мика Митровић	Темеринска	Ford	26
Мика Митровић	Темеринска	Orix	16
Игор Аке	Берчењи 17	Benol Stever	30
Јован Тотовић	Краља Петра 29	Zebre	9–12
Хандлер и Вадас	Текели Имре 4	Overland	20–25
Љубомир Ђукић	Пашићева 26	Turino Fijad	30
Милан Остојић	Петра Зрињског 61	Puch	28–32
Бахингер и Седлачек	Собоњанин Јанка 22	Deimler	25
Јосиф Хован	Шљукина 19	Audi	30
Бела Хиршфелд	Петра Зрињског 20	Klement I Laurin	7–17
Фрања Бајер	Јеврејска 9	Puch	16–24
Српск. Трг. Банка	Краља Петра 10	Graf I Stift	35–40
Стеван Парошки	Краља Петра 24	Puch Graz	14–38
Јожеф Иланковић	Пирошка 44	Opel	6–16
Први Новосадски Млин на ваљке ДД	Футошка 76	Daimler	35
Први Новосадски Млин на ваљке ДД	Футошка 76	Graf I Stift	35
Георг Шериметовски	Петра Зрињског 51	Fijad	40
Гедеон Дунђерски	Краља Петра 35	Italia	24–30
Град Нови Сад		Steyr	12–40
Тома Рихтер	Уставска 57	Wanderer	12
Љубомир Ђукић	Пашићева 26	Berlict Adler	25
Ђорђе Бижић	Принц Евгенова 34	F. N. National	12–18

Следећи списак је највероватније из 1923. године, што се да закључити на основу уписа промене власничког статуса.¹⁴ Списак није печатан и потписан, али доноси нове податке о власницима аутомобила и маркама аутомобила који су се могли видети на новосадским улицама:

Чија је својина	Место становања аутомобила	Марка аутомобила	Број коњских снага
Васа Барбулов	Панчево	Форд	26
Марко Павловић	Беоцин	Форд	26
Грађанска Банка	Нови Сад, Краља Петра	Püch	25
Грађанска Банка	Нови Сад, Краља Петра	Bend Stever	30
Јован Јаковић	Нови Сад	Ford	18-20
Ленка Михајловић	Нови Сад Јеврејска 7	Praga	16/18
Миклош Михајловић	Нови Сад, Дударска 51	Puch	28-32
Сава Поповић	Нови Сад, Дударска	Puch	30
Тома Бојић	Железничка	Orih	16
Изор Аке	Даничићева	Rocket	30-35
Изор Аке	Даничићева	Zebre	9-12
Српска Задружна Банка	Даничићева	Puch	30
Српска Задружна Банка	Даничићева	Pesto	28
Српска Задружна Банка	Даничићева	Fijat	35
Балтазар Фајт	Нови Сад, Кисачка 3	Dür kop	24
Варошко јодно купатило	Нови Сад	Puch	30
Централни Кредитни Завод	Милетићева 14	Puch	14-38
С. Протић и друг	Нови Сад	Benc	24
Новос. електрична централа	Нови Сад	Westinghaus	16-20
Банка Војводине	Нови Сад	Dedion-Bertou	40
Грађевинска дирекција	Футошка	Opel	24
Фрања Ловрековић	Лазе Костића 6	Turino Fijat	35-45
Бербатовић	В. Бечкерек	Lauri Klemen	12-26
Алекса Велкер	Нови Сад, Хотел Слободе	Lauri Klemen	22
Ђока Дунђерски	Дунавска 14	Daimler	14-35
Вилиам Шулц	Футошка 8	Puch	14-38

¹⁴ ИАГНС, Ф. 150, 21837/1929

Срп. Трго. Банка	Краља Петра	Fijat	24
Срп. Трго. Банка	Краља Петра	Graf I Stift	35–40
I Нов. Млин на ваљке ДД	Футошка 7в	Daimler	35
I Нов. Млин на ваљке ДД	Футошка 7в	Graf I Stift	35
Јован Тотовић	Кр. Петра 29	Overland	20–25
Филип Лихштајн и Друг		Turino Fijat	40
Милан Остојић	П. Зрињског 61	Daimler	25
Басингер и Седлачек	Сибињ. Јанка	Audi	39
Дезидер Хован	Земун	Laurin Klemen	7–17
Бела Хиршфелд	Нови Сад, П. Зрињског	Laurin Klemen	50
Гедеон Дунђерски	Кр. Петра 35	Italia	24–30
Душан Матић	Футошка 27	Steyr	12–40
Тоша Рихтер	Уставска 57	Wanderer	12
Александар Ракић		Berliet	25
Димитрије Дебељачки	Милетићева	Adler	30
Ђорђе Бижић	Принц Евгенова 34	F. N. National	12–18
Ђула Шебшћен	Сомбор	Suer	28–40
Антун Орисек	Хаџак	Turino Fijat	40
Агоштан Валаух	Н. Сад, П. Зрињског 9	Scat	8–24
Миладин Главашки	Алмашка 8, Кисачка 11	Martini	12-16
Фрања Ловрековић	Лазе Костића 7	Itala	24-30
Карло Севин	Кр. Матије 161	Opel	35
Карло Севин	Кр. Матије 16	Harh	45
Срп. Задр. Банка	Дунавска	Mercedes	40
Јене Шпајер	Железничка	Benz	24
Аврам Шиф	Футошка	Ford	18
Браћа Шварц	Дрвара	GMC	32
Мартин Реснер	Љубљанска 5	Mercedes	28/60
Илије Гере	Жељезничка 66	Stever	8–24
Рудолф Худалин	Кр. Петра 25	Studebaker	28
уд Драга Поповић	Л. Мушицког	National	24
Браћа Комлош	Јерменска	Ford	18–20
Душан Матић	Футошка	Stajer	40
Аврам Шиф	Футошка 4	Samer	35
Миша Јовановић	Немачка 37	Sperber	16/18
Јосип Пает	Натошевићева	Benz	16/40
Павле Крумес	Нови Сад Футошка 90	Turino Fijat	35–40
Димитрије Бјелић	Дрвара	Puch	23
Милан Лезечев	Шљукина 27	Benz	8–20
Гедеон Дунђерски	Краља Петра 35	Franz	38
Стеван Парошки	Петровац	Püch	14-38
Георг Шериметовски	П. Зрињског 51	Fijat	40
Мартин Тот	Караџићева	Austro Fijat	24
Мика Митровић	Темеринска	Ford	26

Мика Митровић	Темеринска	Puch	14–38
Марко Гергељ и Друг	Нова Кањижа	Austro Fijat	40
Срп. Трго. Банка	Краља Петра 10	Laurin Klement	13
Фелике Месечан	Пашићева	Mars	16
Душан Монашевић	Пашићева	Fijat	36
Павле Крумес	Футошка 60	Benz	48–58
Стеван Татарин	Немачка 27	Benz	35
Грађанска банка	Краља Петра 37	Büssing	45
Грађанска банка	Краља Петра 37	Marta Arad	35
Јан Турба	Шљукина 23	Turino Fijat	42
Стеван Татарин	Немачка 27	Benz	35
Гедеон Дунђерски		Graf und Stift	40
Алекса Мишан	Пекарска 1	Mors	16
Паја Арић	Темеринска	Laurin Klemen	16–20
Андраш Костонањи	Петровац	Opel	6–16
Георг Шериметовеки	П. Зрињског 51	Fijat	16/18
Мартин Тот	Караџићева 17	Austro Fijat	16/40

Наведени подаци свакако могу да послуже за истраживање историјата аутомобилизма као и друштвених односа у Граду. Појава аутомобила најразличитијих произвођача сведочи да су Новосађани и те како пратили трендове и покушавали да ухвате корак са остатком Европе.

Извори и литература:

Извори:

1. Фонд 150, Поглаварство Града Новог Сада, Историјски архив Града Новог Сада

Периодика:

1. Време
2. Дневник
3. Дан.